

Ε.Ε. Τσαμουρά, Γεωλόγος, **Κ. Βαμβουκάκης**, Δρ. Γεωλόγος ΕΔΙΠ ΕΜΠ
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών
jenny.tsamura@hotmail.com, kvam@survey.ntua.gr

Ολοκληρωμένες Θεματικές Διαδρομές στη Λέρο με στόχο την Ανάδειξη των Ιδιαίτερων Χαρακτηριστικών του Πολιτισμού και της Φύσης της νήσου

Περίληψη

Τα ιδιαίτερα φυσικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά μίας περιοχής δύναται να αξιοποιηθούν σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Ανασταλτικός παράγοντας αποτελεί ο κατακερματισμός της πληροφορίας και η απουσία ολοκληρωμένης καταγραφής η οποία εντοπίζεται σε πολλές περιοχές της Ελλάδος, και κυρίως τα νησιά. Μετά την προσπάθεια ολοκληρωμένης καταγραφής για τη Λέρο παρουσιάζεται μια ιδέα αξιοποίησης της πληροφορίας αυτής για την ανάδειξη του πλούτου του νησιού με τη δημιουργία θεματικών διαδρομών.

Υποθέτοντας ότι η συγκέντρωση των πολιτισμικών δεδομένων μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στη ανάδειξη όλων των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, δημιουργήθηκαν τέσσερις θεματικές διαδρομές στη Λέρο, οι οποίες αναδεικνύουν τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και τη φύση του νησιού και μπορούν να διαφοροποιηθούν ανάλογα με τις ανάγκες του εκάστοτε συμμετέχοντα. Κατά τη διάρκεια της συλλογής των πληροφοριών καταγράφηκε μία υπάρχουσα διαδρομή με βάση την παραγωγική διαδικασία της οινοποίησης, η οποία αποτέλεσε παράδειγμα για τις υπόλοιπες. Η δημιουργία των διαδρομών αυτών βασίζεται σε σημεία που επιλέχθηκαν με βασικούς άξονες τον πολιτισμό και τη φύση. Συγκεκριμένα, δημιουργήθηκαν μία διαδρομή θρησκευτικού ενδιαφέροντος που περιλαμβάνει μνημεία λατρείας της νήσου, μία φυσιολατρική διαδρομή στα καταφύγια άγριας ζωής, μία συνδυαστική διαδρομή που περιλαμβάνει τα ενάλια και τα υπέργεια μνημεία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μέρος της αποτελούν επισκέψεις σε μουσεία και μία διαδρομή που περιλαμβάνει επισκέψεις σε περιοχές αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος και σε ορισμένους αρχαιολογικούς χώρους.

Οι θεματικές διαδρομές μπορούν να αξιοποιηθούν από εκπαιδευτικούς στα σχολεία της Δωδεκανήσου για την ενίσχυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας καθώς θα έχει ως αποτέλεσμα οι μαθητές να γνωρίσουν, να καταγράψουν και να μάθουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής τους. Παράλληλα με βάση τις σχέσεις αλληλεπίδρασης μεταξύ του πολιτισμού, του περιβάλλοντος και της τεχνολογίας που αναμένεται να δημιουργήσουν οι θεματικές διαδρομές, που βασίσθηκαν στη συλλογή των ιδιαίτερων πολιτισμικών στοιχείων, θα δοθεί η δυνατότητα σε όσους κατοίκους των νησιών δραστηριοποιούνται στις υπηρεσίες ή στην παραγωγή να διαφοροποιήσουν ή να προσθέσουν διαδρομές μεγαλύτερης δυσκολίας και πιο λεπτομερείς με στόχο την ανάδειξη του κρυφού πλούτου της νήσου.

Λέξεις Κλειδιά: Θεματικές Διαδρομές, πολιτισμός, περιβάλλον, τεχνολογία, Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών

Εισαγωγή

Η Λέρος χαρακτηρίζεται από πολιτισμικό και φυσικό πλούτο. Πρόκειται για ένα νησί, όπου απαντάται πληθώρα ιδιαίτερων στοιχείων, όπως μνημείων, αρχαιολογικών χώρων, παραδόσεων καθώς και εθίμων, συνθέτοντας την ταυτότητα του νησιού και την πορεία αυτού στο χρόνο.

Η ανάδειξη όλων αυτών των ιδιαίτερων στοιχείων που συνθέτουν την ταυτότητα της Λέρου, θα μπορούσε να γίνει με τη βοήθεια των Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών, η χρήση των οποίων προσφέρει δυνατότητες οργάνωσης με τη δημιουργία θεματικών διαδρομών, καθώς και τη συσχέτιση και απεικόνιση διαφόρων πληροφοριών με χάρτες, οι οποίοι είναι κατανοητοί και διαχειρίσιμοι χωρίς να απαιτούνται εξειδικευμένες γνώσεις ηλεκτρονικού υπολογιστή. Με τον τρόπο αυτό δίνεται η δυνατότητα στο χρήστη να αξιολογήσει και να αξιοποιήσει τη πληροφορία που του παρέχεται, με έναν ιδιαίτερα παραγωγικό τρόπο. Η συγκεκριμένη εργασία έχοντας σαν βασικό της εργαλείο τα Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών, προτείνει τέσσερις θεματικές διαδρομές, η κάθε μία εκ των οποίων αναδεικνύει διαφορετικά στοιχεία του νησιού. Επιπλέον, δίνεται η δυνατότητα συμπλήρωσης στοιχείων τα οποία τυχόν απουσιάζουν ή θα προστεθούν στο μέλλον από ανθρώπινη δραστηριότητα.

Με τον τρόπο αυτό ψηφιοποιήθηκαν οι ακριβείς θέσεις μνημείων λατρείας, αρχαιολογικών χώρων, μουσείων, μνημείων Β' Παγκοσμίου Πολέμου εκκλησιών που αποτελούν αναπόσπαστα κομμάτια της ταυτότητας της Λέρου και αξίζει να αναδειχθούν.

Οι θεματικές διαδρομές μπορούν να συμβάλλουν θετικά και να ενισχύσουν την εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά και την τοπική οικονομία, καθώς μπορούν να προσφέρουν δυνατότητες τόσο στους επισκέπτες, όσο και σε όσους κατοίκους δραστηριοποιούνται στις υπηρεσίες και στην παραγωγή.

Μεθοδολογία

Η εργασία αυτή βασίζεται στη συλλογή, την ανάλυση και την επεξεργασία των στοιχείων που συλλέχθηκαν για την εργασία «Δημιουργία συμμετοχικής πολιτισμικής πλατφόρμας για τα Δωδεκάνησα με τη χρήση Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών», (Τσαμουρά κ.α. 2016), η οποία επικεντρώνεται στον τομέα του πολιτισμού για τη νήσο Λέρο. Για την επέκταση της μελέτης και σε δεδομένα φυσικού κάλους της Λέρου έγινε η απαραίτητη συλλογή πληροφοριών αλλά και η ανάλυση και ψηφιοποίηση τους. Ακολούθησε η δημιουργία των θεματικών διαδρομών, οι οποίες συνδέουν τον πολιτισμό και το περιβάλλον με την τεχνολογία και την εκπαίδευση. Στη συνέχεια παρουσιάζονται αναλυτικά οι πέντε διαδρομές. Ανάλογα με τον άξονα της κάθε διαδρομής απεικονίζονται τα μνημεία λατρείας, τα καταφύγια άγριας ζωής, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μνημεία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τα μουσεία συνδυαστικά με άλλα στοιχεία, όπως το οδικό δίκτυο του νησιού και τα λιμάνια.

Τέλος κρίθηκε απαραίτητη η αξιολόγηση των διαδρομών, η οποία οδήγησε σε χρήσιμα συμπεράσματα για την περαιτέρω επέκταση και αξιοποίησή τους.

Επεξεργασία Στοιχείων

Η επεξεργασία των στοιχείων πραγματοποιήθηκε στο περιβάλλον των Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών. Συγκεκριμένα, με τη βοήθεια του QGIS δημιουργήθηκαν οι διαδρομές με βάση τα ψηφιοποιημένα στοιχεία, ορισμένα από τα οποία ψηφιοποιήθηκαν εκ νέου από το google streets, ενώ προστέθηκαν και ορισμένα ακόμη. και το οδικό δίκτυο, ψηφιοποιήθηκαν οι διαδρομές. Όλα τα στοιχεία αυτά αποτέλεσαν διαφορετικά επίπεδα (layers) προκειμένου να είναι εφικτή η δημιουργία διαφορετικών διαδρομών, καθώς σε κάθε διαδρομή αντιστοιχούν διαφορετικά επίπεδα πληροφορίας, αλλά και να είναι ευκολότερη η επιλογή μίας διαδρομής και η αναζήτηση κάποιου στοιχείου ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τον χρήστη.

Θεματικές Διαδρομές

Δρόμος του Κρασιού

Στα Βόρεια Δωδεκάνησα ο δρόμος περιλαμβάνει τα νησιά Λέρος, Πάτμος και Λειψοί. Στην Λέρο ο δρόμος του κρασιού ξεκινάει από το λιμάνι Λακκί (1) και καταλήγει στο κτήμα της οικογένειας Ησύχου βόρεια από το χωριό Παρθένι (2). Κατά μήκος της διαδρομής οι επισκέπτες δύνανται να επισκεφθούν το Οινοποιείο της οικογένειας Χατζηδάκη (3), το μοναδικό οινοποιείο του νησιού, που βρίσκεται κοντά στην Καμάρα της Λέρου^{1,2}. Η συνολική απόσταση του δρόμου αυτού είναι περίπου 13,4 km.

Κατά μήκος της διαδρομής εντοπίζονται δύο από τους τέσσερις υγροτόπους του νησιού, το παράκτιο Έλος Αγίας Κιουράς ή Παρθενίου (4) και το φράγμα του Παρθενίου (5) βορειοδυτικά του οικισμού της Καμάρας, ενώ μπορεί να προσεγγισθεί και το έλος της Γούρνας (6) με τα πόδια, καθώς απέχει 0,12 km από τον κύριο άξονα του δρόμου (Εικόνα 1).

Εικόνα 1: Ο δρόμος του κρασιού και οι υγροτόποι της Λέρου. (1) Λιμάνι Λακκί, (2) Κτήμα της οικογένειας Ησύχου, (3) Οινοποιείο της οικογένειας Χατζηδάκη, (4) Έλος Αγίας Κιουράς ή Παρθενίου, (5) Φράγμα του Παρθενίου, (6) Έλος Γούρνας.

¹ <http://www.gastronomynet.eu/northaegean>

² <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1UBpTZktIy7N0Y-HFIDQAZjWuwJU&ll=37.140646201466886%2C26.87475470590823&z=12>

Διαδρομή 1^η – Μνημεία Β' Παγκοσμίου Πολέμου

Πρόκειται για διαδρομή συνδυαστική που περιλαμβάνει τα υπέργεια και τα ενάλια μνημεία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Εικόνα 2). Ξεκινάει από το Μουσείο Πολεμικών Ευρημάτων «Deposito Di Guerra» (1) που βρίσκεται στην Αγία Ειρήνη, στο Λακκί. Η έκθεση του μουσείου περιλαμβάνει ευρήματα από τη μάχη της Λέρου τον Νοέμβριο του 1943, όπως οπλισμό και πυρομαχικά³. Στη συνέχεια, οι επισκέπτες μπορούν να μεταφερθούν στο Πολεμικό Μουσείο «Τούνελ Μερικιάς» (2). Πρόκειται για ένα στρατιωτικό τούνελ που έχει αναστηλωθεί και στο χώρο του φιλοξενείται πλήθος εκθεμάτων. Ορισμένα από αυτά βρέθηκαν διάσπαρτα στο νησί ή ανασύρθηκαν από τις θάλασσες του, ενώ κάποια αποτελούν δωρεές του Ελληνικού Στρατού και ορισμένων ιδιωτών. Επιπλέον, στον περιβάλλοντα χώρο του Τούνελ λειτουργεί στρατιωτικό μουσειακό πάρκο που περιλαμβάνει στρατιωτικά αυτοκίνητα, φορτηγά, αεροπλάνα και διάφορα άλλα αντικείμενα ή όπλα⁴.

Εικόνα 2: Πολεμικά μουσεία Λέρου και θαλάσσια διαδρομή στα ενάλια αξιοθέατα. (1) Μουσείο Πολεμικών Ευρημάτων «Deposito Di Guerra», (2) Πολεμικό Μουσείο «Τούνελ Μερικιάς», (3) Λιμάνι του Λακκιού, (4) λιμάνι της Αγίας Μαρίνας.

Ακολουθεί μία ξενάγηση στα ενάλια αξιοθέατα του νησιού με αναχώρηση από το λιμάνι του Λακκιού (3). Η θαλάσσια διαδρομή περιλαμβάνει το Αντιτορπιλικό «Βασίλισσα Όλγα», ένα ναυάγιο φορτηγίδας, κατάλοιπα τμήματος μεταλλικού δικτυού προστασίας, ένα ναυάγιο φορτηγίδας ασφάλισης του λιμένα Λακκιού, ένα ναυάγιο ανθυποβρυχιακού πλοίου, ένα ναυάγιο γερμανικού αποβατικού σκάφους, ένα ναυάγιο γερμανικού αποβατικού σκάφους, ένα ναυάγιο γερμανικού αεροσκάφους Heinkel-111 και ένα ναυάγιο πολεμικού αεροσκάφους Junkers-12 και καταλήγει στο λιμάνι της Αγίας Μαρίνας (4).

Η συνολική απόσταση της διαδρομής Μουσείο Πολεμικών Ευρημάτων-«Τούνελ Μερικιάς»-Λιμάνι Λακκιού αντιστοιχεί περίπου σε 4,3 km.

Διαδρομή 2^η -Αρχαιολογικοί Χώροι και Περιοχές Αρχιτεκτονικού Ενδιαφέροντος

Η διαδρομή αυτή έχει ως αφητηρία τον Πύργο Μπελλένη στην περιοχή Άλινδα (1), ο οποίος είναι ένα λιθόκτιστο, διώροφο και στους πυργίσκους του τριώροφο κτήριο. Στον πρώτο

³ <http://www.deposito-di-guerra.com/βιογραφια/>

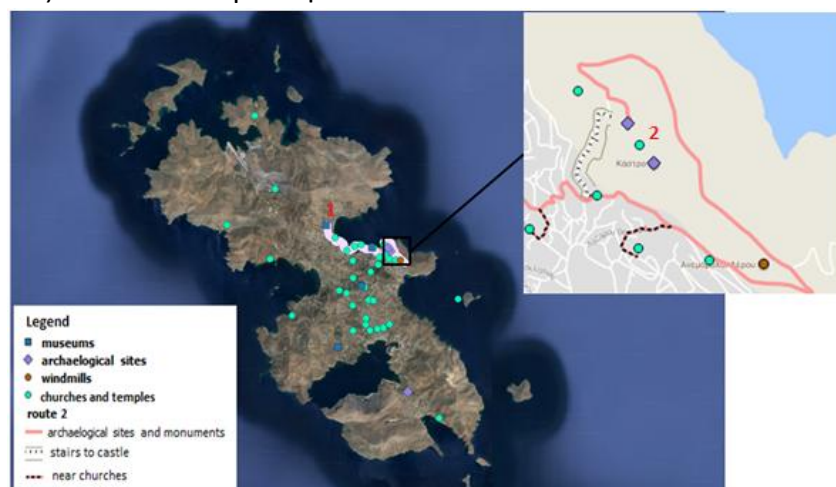
⁴ <https://www.leros.gr/polemiko-mouseio-toynel-merikias.html>

όροφο φιλοξενείται η λαογραφική συλλογή με φορεσιές, γυαλικά, υποδήματα, χρηστικά σκεύη, εκκλησιαστικά κειμήλια, ενδυμασίες, κεντήματα, μουσικά όργανα, καθρέφτες της παλιάς εποχής, καθώς εξοπλισμός που υποδεικνύει ότι ο πύργος λειτούργησε ως νοσοκομείο κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ο δεύτερος όροφος αποτελείται από πολεμικά εκθέματα όπως όπλα και πολυβόλα. Επιπλέον, το κτίριο έχει επίσης αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον καθώς πρόκειται για ένα συνδυασμό της μεσαιωνικής οχυρωματικής αρχιτεκτονικής με νεοκλασικά στοιχεία⁵.

Η διαδρομή καταλήγει στο Κάστρο Παντελίου, το σημαντικότερο φρουριακό συγκρότημα της νήσου που βρίσκεται στην κορυφή του λόφου Πιτύκι Βορειοανατολικά της Λέρου (2). Ο επισκέπτης μπορεί να δει τα σπάνια χειρόγραφα, τα ιερά βιβλία, τις πολύτιμες εικόνες, τα ιερά άμφια και άλλα εκκλησιαστικά αντικείμενα που φιλοξενούνται στο Εκκλησιαστικό Μουσείο στη δυτική πλευρά του Κάστρου, καθώς και τον ναό της Παναγιάς που βρίσκεται δίπλα στο μουσείο. Επίσης, είναι δυνατή η περιήγηση στις μεγάλες υπόγειες αποθήκες και δεξαμενές του κάστρου⁶.

Κατά μήκος της διαδρομής εντοπίζονται πολλά μνημεία θρησκευτικού ενδιαφέροντος, όπως είναι η εκκλησία Άγιος Σώφρων, η εκκλησία Άγιος Ελευθέριος, η εκκλησία Άγιος Κωνσταντίνος, η εκκλησία Υπαπαντή, η εκκλησία Αγία Μαρία (σε απόσταση 0,05 km από τον κύριο άξονα της διαδρομής), η εκκλησία Ευαγγελισμός (σε απόσταση 0,14 km από τον κύριο άξονα της διαδρομής), η εκκλησία Χριστός (σε απόσταση 0,24 km από τον κύριο άξονα της διαδρομής), η εκκλησία Αγία Παρασκευή (Εικόνα 3).

Η απόσταση από τον Πύργο Μπελλένη έως το Κάστρο Παντελίου αντιστοιχεί σε περίπου 5,1 km, ενώ από την Αγία Παρασκευή μέχρι το Κάστρο υπάρχει ένα μονοπάτι με περίπου 500 σκαλιά για όσους θέλουν να περπατήσουν⁷.

Εικόνα 3: Τα μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι της δεύτερης διαδρομής. (1) Πύργος Μπελλένη, (2) Λόφος Πιτύκι.

Διαδρομή 3^η - Φυσιολατρική Διαδρομή

Προτείνεται μία διαδρομή ειδικού ενδιαφέροντος στα Καταφύγια Άγριας Ζωής και στις Ζώνες Ειδικής Προστασίας της Λέρου. Η διαδρομή αποτελείται από δύο δρόμους

⁵ <https://www.leros.gr/aksiotheata-mouseia.html>

⁶ <https://www.leros.gr/leros-hotels/kastro-panteliou.html>

⁷ <https://www.leros.gr/leros-hotels/kastro-panteliou.html>

επιστημονικής παρατήρησης (Εικόνα 4). Ο πρώτος ξεκινάει από το Διαπόρι (1), περνάει από την περιοχή του Ξηροκάμπου και καταλήγει στο λόφο Σκουμπάρδο (2).

Ο δρόμος στο Καταφύγιο Άγριας Ζωής στο Διαπόρι αντιστοιχεί σε 2,9 km, ο δρόμος μεταξύ των δύο Καταφυγίων στην περιοχή του Ξηροκάμπου είναι 2,5 km και ο δρόμος στο λόφο Σκουμπάρδο είναι 5,3 km. Η συνολική απόσταση του πρώτου δρόμου επιστημονικής παρατήρησης αντιστοιχεί σε 10,7 km.

Το Διαπόρι και ο λόφος Σκουμπάρδος περιλαμβάνονται στις προστατευόμενες περιοχές της κατηγορίας IV (Habitat/Species management) της Διεθνής Ένωσης Προστασίας της Φύσης και των Φυσικών Πόρων (International Union For Conservation of Nature and Natural Resources, IUCN).^{8,9}

Ο δεύτερος δρόμος επιστημονικής παρατήρησης είναι θαλάσσιος και αφορά την προσέγγιση των νησίδων της Λέρου Γλαρονήσια (Μικρό και Μεγάλο Γλαρονήσι), Πηγανούσα και Βελόνα, με αφετηρία το λιμάνι του Ξηροκάμπου και επιστροφή σε αυτό (3). Αντιστοιχεί περίπου σε 10,5 ναυτικά μίλια.

Εικόνα 4: Η διαδρομή στα καταφύγια άγριας ζωής και στις νησίδες που ανήκουν στο Δίκτυο Natura. (1) Διαπόρι, (2) Λόφος Σκουμπάρδος, (3) Λιμάνι του Ξηροκάμπου.

Η γεωμορφολογία της νήσου, καθώς και η βλάστηση των νησίδων (φρυγανώδης και αλοφυτική) συμβάλλουν στη δημιουργία ενός ιδεώδη τόπου για την αναπαραγωγή των θαλασσοπουλιών. Σημαντικά είδη που απαντώνται στην περιοχή είναι: το *Larus audouinii* (Αιγαιόγλαρος), το *Phalacrocorax aristotelis desmarestii* (Θαλασσοκόρακας), το *Yelkouan Shearwaters*, το *Cory's Shearwaters*, το *Puffinus yelkouan* (Μύχος), το *Calonectris diomedea* (Αρτέμης), το *European Storm-petrel* (*Hydrobates pelagicus*) και το *Yellow-legged Gull*. (Fric.J, Portolou D., Manolopoulos A., and Kastritis T., 2012). Επιπλέον συναντώνται το *Falco eleonorae* (Μαυροπετρίτης) που περιλαμβάνεται στα παγκοσμίως απειλούμενα είδη και το *Hieraaetus fasciatus* που ανήκει στο Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Ζώων της Ελλάδας. (Λεγάκις Α., & Μαραγκού Π., 2009).

Όσον αφορά τα ερπετά, συναντώνται, στην κατηγορία των αμφιβίων το *Bufo viridis* (πράσινος φρύνος), στη κατηγορία των χελωνών τη μοναδική *Testudo graeca*, ελληνική

⁸ <http://natura2000.eea.europa.eu/#>

⁹ <http://natura2000.eea.europa.eu/Natura2000/SDF.aspx?site=GR4210018>

χελώνα και την *Trionyx triunguis* υδρόβια χελώνα. Στις σαύρες εντοπίζονται τα: *Laudakia stellio* (κροκοδειλάκι), το σαμιαμίδι, το *Ophisops elegans* (οφίσωψ), το *Lacerta trilineata* (τρανόσαυρα), το *Ablepharus kitaibelii* (αβλέφαρος) και το *Blanus strauchi* (αμφίσβαινα). Στα φίδια: *Coluber najadum* (σαΐτα), *Coluber jugularis* (μαύρος έφιος), *Coluber nummifer* (ζαμένης), *Eirenis modestus* (θαμνόφιδο), *Natrix natrix* (νερόφιδο), *Telescopus fallax* (αγιόφιδο), *Typhlops vernicularis* (σκουληκόφιδο) και το *Vipera xanthina* (οθωμανική οχιά). Τέλος, στα μη ιπτάμενα χερσαία θηλαστικά της Λέρου ανήκουν τα: *Oryctolagus curiculus* (αγριοκούνελο), *Erinaceus concolor* (ανατολικός σκαντζόχοιρος) και *Crocidura leucodon* (δίχρωμη χωραφομουγαλίδα). (Masseti M, 2002)

Τα παραπάνω είδη ανήκουν στο Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Ζώων της Ελλάδας και κατηγοριοποιούνται ως είδη με επικινδυνότητα μειωμένου ενδιαφέροντος. (Λεγάκης Α., & Μαραγκού Π., 2009).

Στη χλωρίδα της Λέρου, μερικά από τα είδη που εντοπίζονται είναι τα: *Carthamus leucaulos* Sm., *Helichrysum orientale* (L.) Vaill., *Scorzonera cretica* Willd., *Silene holzmannii* Heldr. ex Boiss., *Galium brevifolium* Sm. subsp. *insulare* Ehrend. & Schonb.-Tem., *Anthemis scopulorum* Rech. f., *Filago cretensis* Gand. subsp. *Cretensis*, *Anchusella variegata* (L.) Bigazzi, Nardi & Selvi, *Limonium ocymifolium* (Poir.) Kuntze, *Aethionema saxatile* subsp. *Creticum*, *Aristolochia hirta* L., *Campanula lyrata* Lam., *Euphorbia acanthothamnus* Heldr. & Sartori ex Boiss., *Quercus aucheri* Jaub. & Spach, *Verbascum mucronatum* Lam., *Rumex tuberosus* L. subsp. *creticus* (Boiss.) Rech. f. (Dimopoulos P., Raus Th., Bergmeier E., Constantinidis Th., Iatrou G., Kokkini S., Strid A. & Tzanoudakis D., 2013).

Διαδρομή 4^η- Διαδρομή Θρησκευτικού Ενδιαφέροντος

Η διαδρομή θρησκευτικού ενδιαφέροντος περιλαμβάνει μνημεία λατρείας σε όλο το νησί. Μπορεί να διακριθεί σε μία διαδρομή που καταλαμβάνει το Νότιο μέρος του νησιού, όπου απαντώνται και τα περισσότερα μνημεία λατρείας, και σε μία που καταλαμβάνει το Βόρειο μέρος της Λέρου (Εικόνα 5). Αντιστοιχεί σε 17,8 km.

Εικόνα 5: Οι διαδρομές στα μνημεία λατρείας της Βόρειας και της Νότιας Λέρου. (1) Περιοχή του Ξηροκάμπου, (2) Λακκί, (3) Όρια του οικισμού της Αγίας Μαρίας, (4) Εκκλησία Αγία Κιουρά.

Στο Νότιο μέρος αφετηρία αποτελεί το εκκλησάκι της «Παναγίας της Καβουράδαινας» στην περιοχή του Ξηροκάμπου (1). Στη συνέχεια της διαδρομής φθάνουμε στο Λακκί (2) όπου υπάρχει πλήθος ναών και εκκλησιών, οι οποίες είναι:

- Εκκλησία Άγιος Νικόλαος
- Εκκλησία Άγιος Ιωάννης
- Εκκλησία Άγιος Θεολόγος
- Εκκλησία Άγιος Στυλιανός

Εντοπίζονται ακόμη οι εκκλησίες Άγιος Νεκτάριος και Χριστός, οι οποίες μπορούν να προσεγγισθούν και περιπατητικά ξεκινώντας από την Εκκλησία του Αγίου Νικολάου. Η απόσταση από τον Άγιο Νικόλαο έως την Εκκλησία Άγιος Νεκτάριος αντιστοιχεί σε 0,72 km περίπου. Η εκκλησία Άγιος Ελευθέριος είναι προσεγγίσιμη με τα πόδια ξεκινώντας από την οδό Ενώσεως, από την οποία απέχει 0,85 km.

Όσο η διαδρομή συνεχίζει βορειότερα, περνάει από την περιοχή Πλάκες, όπου συναντώνται οι εκκλησίες Άγιος Γεώργιος, στην επαρχιακή οδό Γούρνας, και Άγιος Ιωάννης και ακόμη βορειότερα οι εκκλησίες Χριστός και Άγιος Μηνάς.

Ακολουθώντας η διαδρομή κινείται νότια από την επαρχιακή οδό Ξηροκάμπου-Παρθενίου καταλήγοντας στο λιμάνι Λακκί. Κατά μήκος της απαντώνται η εκκλησία Άγιος Παντελεήμονας, η Εκκλησία Άγιος Νικόλαος και η εκκλησία Αγία Αικατερίνη.

Το συνολικό μήκος της διαδρομής στο νότιο τμήμα του νησιού αντιστοιχεί σε περίπου 18,7 km.

Η διαδρομή στο Βόρειο τμήμα του νησιού ξεκινάει από τα όρια του οικισμού της Αγίας Μαρίνας (3) και καθώς κινείται βόρεια περιλαμβάνει τις εκκλησίες Υπαπαντή, Άγιος Κωνσταντίνος, Άγιος Ελευθέριος, Άγιος Σώφρων. Στη συνέχεια περνάει από τους οικισμούς Καμάρα και Κόκκαλη και κινείται παραλιακά, όπου απαντάται η εκκλησία Άγιος Ισίδωρος σε μία βραχονησίδα. Οι επόμενες εκκλησίες που συναντώνται είναι ο Άγιος Νικόλαος και ο Άγιος Γεώργιος, ενώ η διαδρομή περνάει από τον οικισμό Παρθένι καταλήγοντας στην εκκλησία Αγία Κιουρά (4).

Παράδειγμα Συνδυασμού Θεματικών Διαδρομών

Οι διαδρομές που αναφέρθηκαν παραπάνω μπορούν να αξιοποιηθούν μεμονωμένα ή με διάφορους συνδυασμούς. Η Διαδρομή 4 (διαδρομή θρησκευτικού ενδιαφέροντος) μπορεί να συνδυαστεί με την Διαδρομή 2 που περιλαμβάνει τα μνημεία και τους αρχαιολογικούς χώρους του νησιού, καθώς και σε εκείνη εντοπίζεται πλήθος εκκλησιών, ενώ ένα τμήμα είναι ίδιο και στις δύο διαδρομές (κόκκινη γραμμή, Εικόνα 6).

Ο συνδυασμός αυτών των δύο διαδρομών δημιουργεί έναν «δρόμο πολιτισμού» για το νησί της Λέρου προσφέροντας στον επισκέπτη πληθώρα επιλογών όσον αφορά τα αξιοθέατα, ενώ παράλληλα αποτελεί μία πρόταση «θεματικών διακοπών».

Εικόνα 6: Συνδυαστική Διαδρομή με βάση τον Πολιτισμό.

Μπορούν να δημιουργηθούν και άλλοι συνδυασμοί διαφορετικών διαδρομών, όπως ο συνδυασμός του δρόμου του κρασιού με μία διαδρομή που θα ενώνει τα τέσσερα καταφύγια άγριας ζωής ή ο συνδυασμός της διαδρομής θρησκευτικού ενδιαφέροντος με μία διαδρομή που θα ενώνει τις παραλίες του νησιού, ανάλογα με τις προτιμήσεις και τις ανάγκες του κάθε ενδιαφερόμενου.

Συζήτηση

Οι θεματικές διαδρομές αποτελούν προτάσεις για οποιονδήποτε θέλει να γνωρίσει έναν τόπο σε συγκεκριμένο χρόνο, προσφέροντάς του τη δυνατότητα να γνωρίσει διαφορετικές όψεις της νήσου, να επιλέξει τη διαδρομή ή τις διαδρομές των ενδιαφερόντων του και να προγραμματίσει κατάλληλα το ταξίδι του, το οποίο μπορεί να πραγματοποιηθεί καθ' όλη τη διάρκεια του έτους και όχι αποκλειστικά κατά τη θερινή περίοδο. Αν εξαιρέσουμε την θαλάσσια διαδρομή η οποία έχει βασικό περιορισμό τον άνεμο και την δυνατότητα ασφαλούς πλοήγησης, όλες οι υπόλοιπες θεματικές διαδρομές μπορούν να συμβάλλουν στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου με το δεδομένο ότι μπορούν να προκαλέσουν ανθρώπους να επισκεφθούν το νησί όλες τις εποχές του χρόνου. Ιδιαίτερα η διαδρομή θρησκευτικού ενδιαφέροντος μπορεί να δώσει μια πολύ σημαντική δυναμική στην περίοδο του Πάσχα. Επιπλέον, μπορούν να συμβάλλουν θετικά στην εκπαίδευση, καθώς οι μαθητές μπορούν να τις αξιοποιήσουν για να γνωρίσουν, να καταγράψουν και να μάθουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής τους, ενώ παράλληλα θα εξοικειωθούν με το περιβάλλον του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Οι κάτοικοι της Λέρου που δραστηριοποιούνται στις υπηρεσίες ή στην παραγωγή πιθανόν να επωφεληθούν από τις διαδρομές είτε όπως προτείνονται στην παρούσα εργασία, είτε διαφοροποιημένες με βάση τις ανάγκες τους είτε ακόμη με την πρόταση περισσότερων, δυσκολότερων και λεπτομερέστερων διαδρομών, ενώ ένα ακόμη πλεονέκτημα για τον κάθε ενδιαφερόμενο είναι η γρήγορη πρόσβαση στα δεδομένα.

Η εφαρμογή και αξιοποίηση των θεματικών διαδρομών θέτει ορισμένους περιορισμούς, καθώς απαιτείται μία βασική εξοικείωση με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και δυνατότητα πρόσβασης σε αυτούς.

Η δημιουργία των θεματικών διαδρομών με μέσο υλοποίησής τους τα Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών, συνεκτιμώντας τους περιορισμούς που μπορούν να παρουσιάσουν, θα αναδείξει τον πολιτισμικό και φυσικό πλούτο της Λέρου στην προκειμένη περίπτωση και, πιθανόν, οι διαδρομές αυτές να επεκταθούν μελλοντικά προκειμένου να συμπεριλάβουν και τα υπόλοιπα νησιά της Δωδεκανήσου. Η πρόταση αυτή αποσκοπεί στην ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της νήσου μέσω του τουρισμού, ο οποίος ξεφεύγει από τα όρια της καθιερωμένης θερινής περιόδου, αλλά και στην προσφορά διαφόρων δυνατοτήτων στους επιχειρηματίες και τα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας. Όσον αφορά τον τομέα του τουρισμού, η εστίαση μετατοπίζεται από την αντιμετώπισή του ως μέσο εκμετάλλευσης στη θετική συσχέτισή του με τον τομέα του πολιτισμού, του περιβάλλοντος και τους υπόλοιπους τομείς της πραγματικότητας.

Μελλοντικά μία «επέκταση» των θεματικών διαδρομών θα μπορούσε να είναι η δημιουργία κατάλληλων διαδραστικών χαρτών που θα ενημερώνουν τους επισκέπτες για τις δυνατότητες του νησιού και τις διαδρομές που εκτελούνται, ενώ η τοπική αυτοδιοίκηση θα μπορούσε να συμβάλλει στην εξυπηρέτηση διαφόρων αναγκών των επισκεπτών, όπως, για παράδειγμα, να τοποθετήσει μέσα μαζικής μεταφοράς για τους επισκέπτες που δεν έχουν όχημα.

Μία ακόμη πρόταση η δημιουργία ενός έμπειρου συστήματος που πληροφορεί αυτόματα τον επισκέπτη με τα στοιχεία που χρειάζεται και πιθανόν να αποτελέσει, μετά από κατάλληλη επεξεργασία, gadget εφαρμογή (όπως app εφαρμογή στα κινητά τηλέφωνα). Το έμπειρο σύστημα μπορεί να λειτουργήσει συνδυαστικά με τη Βάση Δεδομένων που προτείνεται στην εργασία «Δημιουργία συμμετοχικής πολιτισμικής πλατφόρμας για τα Δωδεκάνησα με τη χρήση Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών» (Τσαμουρά κ.α., 2016).

Συμπεράσματα

Η εργασία ξεκίνησε με την προοπτική να προτείνει διαδρομές ειδικού ενδιαφέροντος βασισμένες στην ολοκληρωμένη καταγραφή του συνόλου των μνημείων λατρείας, αρχαιολογικών χώρων, μνημείων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, καταφυγίων άγριας ζωής της Λέρου, και ίσως να επεκταθεί και στις υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδος. Οι διαθεματικές διαδρομές έχουν δημιουργηθεί έτσι ώστε να είναι δυνατή η πρόσθεση πληροφορίας που τυχόν απουσιάζει και η συμπερίληψη άλλων διαδρομών.

Μπορούν να αξιοποιηθούν με διάφορους τρόπους ανάλογα με τις ανάγκες του εκάστοτε ενδιαφερόμενου. Συγκεκριμένα, οι διαδρομές μπορούν να λειτουργήσουν ως ένα είδος τουριστικού οδηγού υπεύθυνου για την περιήγηση και την ενημέρωση του εκάστοτε ενδιαφερόμενου σχετικά με τον πλούτο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του νησιού, αλλά και ως ένα εργαλείο των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης για την ανάδειξη, την προστασία και τη συντήρηση των στοιχείων που συνθέτουν τη μοναδική ταυτότητα του νησιού, όπως τα μνημεία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Έχουν δομηθεί με τέτοιο τρόπο που δεν απαιτούνται εξειδικευμένες γνώσεις ηλεκτρονικού υπολογιστή από το χρήστη προκειμένου να ενημερωθεί και να αντλήσει πληροφορίες από τις διαδρομές αυτές. Επιπλέον, οι κάτοικοι δύνανται να αξιοποιήσουν τις διαδρομές για να αναβαθμίσουν τις υπηρεσίες και τα προϊόντα τους.

Βιβλιογραφία

Βιβλίο: Λαογραφικόν Φροντηστήριον, Συλλογαί Λαογραφικής Ύλης π.ε. 1974-1975 χειρόγραφο 2629-2645, προσφορά γ.κ. Σπυριδάκη.

Γαλάζιος Α., Κερατιώτης Χ., Κονιός Μ., Κρομμύδα Β., Κύρκου Β., Λαμπροπούλου Α., Μαρκόπουλος Π., Μαυρίκη Μ., Μητιακούδη Ε.Μ., Μούσχουρας Κ., Τσαμουρά Ε.Ε. (2015-2016). «Σχέδιο Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης Νομού Δωδεκανήσων», Δ.Π.Μ.Σ. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη», ΕΜΠ, Αθήνα, Μάρτιος 2016.

Dimopoulos P., Raus Th., Bergmeier E., Constantinidis Th., Iatrou G., Kokkini S., Strid A. & Tzanoudakis D., (2013). Vascular plants of Greece: An annotated checklist, Berlin: Botanischer Garten und Botanisches Museum Berlin-Dahlem, Athens: Hellenic Botanical Society.

Fric.J, Portolou D., Manolopoulos A., and Kastritis T. (2012). Important Areas for Seabirds in Greece. LIFE07 NAT/GR/000285-Hellenic Ornithological Society (HOS/BirdLife Greece), Athens.

(Θέμελη Ειρήνη, 1978). Συλλογή Λαογραφικού Υλικού από το νησί Λέρος επαρχίας Καλύμνου του νομού Δωδεκανήσου (Νότιες Σποράδες), συλλογή στοιχείων Απρίλιος 1978. Σπουδαστήριο Λαογραφίας & Λαογραφική Συλλογή, Λαογραφικό Φροντιστήριο, Συλλογαί Λαογραφικής Ύλης, Π.Ε. 1977-1978, Χειρόγραφα 3242-3243.

Λεγάκις Α., & Μαραγκού Π., (2009). Το Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Ζώων της Ελλάδας, Ελληνική Ζωολογική Εταιρεία, Αθήνα, 2009.

Μακρυωνίτης Γ., (2005). «Ο παραδοσιακός φούρνος στις Κυκλάδες και στα Δωδεκάνησα», Σπουδαστήριο Λαογραφίας, Τρίτη Έκδοση, Σύρος.

Masetti M., (2002). Island of deer, Natural history of the fallow deer of Rhodes and of vertebrates of the Dodecanese, Greece, (Το νησί των ελαφιών, Φυσική ιστορία του πλατονίου της Ρόδου και των σπονδυλωτών της Δωδεκανήσου), City of Rhodes-Environment Organization, Rhodes, 2002.

Παπαμανώλη Λ., (1986), «Το Παραδοσιακό Κόσμημα στα Δωδεκάνησα», Σπουδαστήριο Λαογραφίας & Λαογραφική Συλλογή, Έκδοση ΕΟΜΜΕΧ.

Ρόκος Δ., (2001). «Από τη “Βιώσιμη ή Αειφόρο” στην Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη», Αθήνα, σελ. 12-13, 14-18, 306-315, 323-329.

Ρόκος Δ., (2004). «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου. Προβλήματα, Δυνατότητες και Περιορισμοί», 4ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου», Μέτσοβο, σελ 1-9. Το

έγγραφο διατίθεται σε ηλεκτρονική μορφή
στο: http://www.ntua.gr/MIRC/4th_conference/The_Integrated_Development_of_Epirus.pdf

Σέργη Γ., (2004). «Λαϊκά παραμύθια των Δωδεκανήσων», Πρόλογος Μερακλής Μιχάλης, Εκδόσεις Έν πλῶ & Γ. Σέργη-Σειρά: Λαϊκά παραμύθια, Σπουδαστήριο Λαογραφίας & Λαογραφική Συλλογή, Αθήνα, Ιούνιος.

Ταρσούλη Αθ., (1950). «Δωδεκάνησα», Τρεις Τόμοι, Δωδεκανησιακό Σπίτι, Αθήνα, 1947-1950.

Φοίτος Δ., Κωνσταντινίδης Θ., & Καμάρη Γ., (2009). Βιβλίο Ερυθρών Δεδομένων των Σπάνιων και Απειλούμενων φυτών της Ελλάδας, Τόμος Δεύτερος Ε-Ζ, Ελληνική Βοτανική Εταιρεία, Πάτρα.

Πηγές από το Διαδίκτυο

Gastronomy: <http://www.gastronomynet.eu/northaegean> (ανάκτηση στις 4 Φεβρουαρίου 2018)

Google Maps, Δρόμος του κρασιού:

<https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1UBpTZktly7N0Y-HFIDQAZjWuwJU&ll=37.140646201466886%2C26.87475470590823&z=12> (ανάκτηση στις 4 Φεβρουαρίου 2018)

Google Streets: <https://www.instantstreetview.com/@37.140914,26.848843,12z,1t> (ανάκτηση στις 4 Φεβρουαρίου 2018)

Deposito di Guerra, Μουσείο Πολεμικών Ευρημάτων Λέρου: <http://www.deposito-di-guerra.com/> (ανάκτηση στις 4 Φεβρουαρίου 2018)

Leros: <https://www.leros.gr/> Αξιοθέατα-Μουσεία, Κάστρο Παντελίου, Αρχιτεκτονική, Πολεμικό Μουσείο- Τούνελ Μερικιάς (ανάκτηση στις 4 Φεβρουαρίου 2018)

Natura 2000-Standard Data Form, «NISIDES LEROU: PIGANOUSA, MEGALO GLARONISI, MIKRO GLARONISI, LERIKO», <http://natura2000.eea.europa.eu/Natura2000/SDF.aspx?site=GR4210018>, & <http://natura2000.eea.europa.eu/#> (ανάκτηση στις 5 Δεκεμβρίου 2015)

Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, *Σημαντικές περιοχές για τα πουλιά της Ελλάδας, gr163 Κίναρος, Λέβιθα και βραχονησίδες*, http://www.ornithologiki.gr/page_iba.php?aID=163 (ανάκτηση στις 5 Δεκεμβρίου 2015)

Tripadvisor: <https://www.tripadvisor.com.gr/> (ανάκτηση στις 4 Φεβρουαρίου 2018)

ΦΙΛΟΤΗΣ, Βάση Δεδομένων για την Ελληνική Φύση, *Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους, Παντέλι, Πλάτανος, Αγ. Μαρίνα Λέρου*, <http://filotis.itia.ntua.gr/biotopes/c/AT5010079/> (ανάκτηση στις 5 Δεκεμβρίου 2015)

ΦΙΛΟΤΗΣ, Βάση Δεδομένων για την Ελληνική Φύση, *Άλλος Βιότοπος, Νήσος Λέβιθα*, <http://filotis.itia.ntua.gr/biotopes/c/AB5080042/> (ανάκτηση στις 5 Δεκεμβρίου 2015)

WWF, Υγροτόπιο νήσων «*LER001 - Έλος Αγ. Κιουράς ή Παρθενίου*», http://www.oikoskorio.gr/ygrotorio/general/report.php?id=548¶m=themeleiwdn&lang=el_GR (ανάκτηση στις 5 Δεκεμβρίου 2015)

WWF, Υγροτόπιο νήσων «*LER002 - Έλος Γούρνας*», http://www.oikoskorio.gr/ygrotorio/general/report.php?id=549¶m=themeleiwdn&lang=el_GR (ανάκτηση στις 5 Δεκεμβρίου 2015)

WWF, Υγροτόπιο νήσων «*LER003 - Φράγμα Παρθενίου*», http://www.oikoskorio.gr/ygrotorio/general/report.php?id=550¶m=themeleiwdn&lang=el_GR (ανάκτηση στις 5 Δεκεμβρίου 2015)

WWF, Υγροτόπιο νήσων «*LER004 - Έλος Κόκκαλη*», http://www.oikoskorio.gr/ygrotorio/general/report.php?id=551¶m=themeleiwdn&lang=el_GR (ανάκτηση στις 5 Δεκεμβρίου 2015)

Five Integrated Thematic Routes in Leros aiming at the promotion of the island's culture and nature has been created

**Tsamoura E.E., Geologist,
Vamvoukakis K., Dr. Geologist**

The particular physical and cultural characteristics of a region can be well used to in all areas of human activity. One major inhibiting factor is the dividing of information and the absence of an integrated record which is found in many regions of Greece, and especially the islands. After the attempt to complete a record for Leros, a new idea of using this information for the emergence of the island's richness through the creation of thematic routes is presented.

Assuming that the gathering of cultural data can contribute significantly to the emergence of all the special features, four thematic routes were created in Leros, which highlight the cultural specificities and the nature of the island and can be differentiated according to the needs of the individual visitor. During the gathering of information, an existing route was established based on the winemaking production process, which was an example for the rest. The creation of these routes is based on points selected on the basis of culture and nature. Specifically, a route of religious interest was created, including monuments of worship on the island, a naturalistic route to wildlife refuges, a combined route about the monuments of World War II, including both the undersea monuments and museum visits and a route that includes visits to areas of architectural interest and to some archaeological sites.

Thematic routes can be used by teachers in the schools of the Dodecanese islands to enhance the learning process as it will result in students recording and learning the specific features of their area. Thematic routes can be used by teachers in the Dodecanese schools to enhance the learning process as it will result in students learning, recording and learning the specific features of their area. At the same time, based on the interaction between culture, technology and the environment that the thematic routes are expected to create, based on the collection of particular cultural elements, it will be possible for those islanders who are active in services or production to diversify or to add more difficult and more detailed routes to showcase the hidden wealth of the island.

Keywords: Thematic routes, πολιτισμός, the environment, technology, GIS